

УДК 001 : 004.91

Симоненко Тетяна Василівна,

Symonenko Tetiana,

науковий співробітник,

Senior Researcher,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,

Vernadsky National Library of Ukraine,

кандидат наук із соціальних комунікацій,

Candidate of Sciences in Social Communications

НАУКОМЕТРІЯ ЧИ БІБЛІОМЕТРІЯ: ПИТАННЯ ТЕРМІНОЛОГІЇ

SCIENTOMETRICS OR BIBLIOMETRY – THE QUESTIONS OF TERMINOLOGY

Досліджено витоки наукометрії і бібліометрії. Розглянуто сучасні підходи до визначення змісту поняття «наукометрія». В оцінюванні результативності наукової діяльності відзначено перехід від формальних кількісних індикаторів до отримання експертного висновку на основі бібліометричних показників.

The beginning of scientometry and bibliometry was investigated. We investigated the origins of the scientometrics and noted the lack of attention to the development of its methodology. The modern approaches to the definition of the concept of scientometrics are considered. In the process of assessing the effectiveness of scientific activity, the transition from formal quantitative indicators to getting an expert conclusion based on bibliometric indicators was noted.

Ключові слова: наукометрія, об'єкт дослідження, предмет дослідження, бібліометрія.

Key words: scientometrics, object of research, subject of research, bibliometrics.

Останнім часом набули великої популярності так звані «метрії» (наукометрія, бібліометрія, інформетрія та ін.). Причина такої популярності не є секретом: держава (в особі чиновників, які приймають рішення) хочуть оцінювати результативність роботи вчених за кількісними показниками, що в свою чергу стали серйозним інструментом політичної боротьби. Як результат, учасники дискусії про реформу науки вважають за необхідне висловити свою

думку, де набуває проблема коректного використання термінології. Фахівці висловлюють занепокоєння у зв'язку з недостатньою компетентністю в цій області більшості вчених, адміністраторів від науки та ін. Тому завдання формування термінологічної грамотності вчених, інформаційно-бібліотечних фахівців, викладачів вузів набуває особливої актуальності. Особливо хотілося б зупинитися на визначенні понять наукометрія і бібліометрія, їх співвідношенні і місця в структурі наукознавства.

Отже, в середині ХХ століття виокремилась в самостійну галузь наукового знання нова дисципліна, предметом вивчення якої стала сама наука і результати діяльності науковців. Ця дисципліна отримала назву «наука про науку», яка утвердилась в дещо іншому звучанні – наукознавство. Серед творців цієї науки гідне місце займає український вчений Геннадій Добров (1929-1989 рр.). Оpubлікована в 1966 р. в Києві його фундаментальна монографія «Наука о науке: Введение в общее науковедение», яка фактично поклала початок цьому напрямку робіт, поглибила інтерес до наукознавчих досліджень і була перекладена багатьма мовами світу [1]. У ній він акцентував увагу на необхідності систематизованого дослідження тенденцій і перспектив розвитку науки. Це відбивається в широкому спектрі питань, які розглядалися: історія розвитку науки і наукових шкіл, стан і тенденції розвитку науково-технологічного потенціалу, інфраструктура науки, науково-технологічна та інноваційна політика, питання міжнародного співробітництва. Дане Г.М. Добровим визначення наукознавства «...это комплексное исследование и теоретическое обобщение опыта функционирования социальных систем в науке с целью обоснования научно-технической политики, а также рационального формирования потенциала науки и повышения эффективности научной деятельности при помощи средств социального, экономического и организационного воздействия» і сьогодні є актуальним. Воно відображає системність наукознавчих досліджень і необхідність отримання комплексних знань про науку.

Концепція наукознавства Г.М. Доброва полягала в необхідності його спрямування на підтримку досліджень. Однак, вона не отримала належного розвитку.

В цей же час, російські вчені Налімов В.В. і Мульченко З.М., працюючи над своєю монографією, пропонують кілька моделей, спрямованих на всебічне вивчення процесу розвитку науки. Вони приділяють особливу увагу інформаційній моделі, що розглядає науку як самоорганізаційну систему, яка керує своїми інформаційними потоками. При вивченні науки як інформаційного процесу виявляється можливим застосовувати кількісні або статистичні методи дослідження. У 1969 р. в спільній роботі В.В. Налімов вводить в науковий обіг термін «наукометрія» – «Будем называть наукометрией количественные методы изучения развития науки как информационного процесса» [2]. Варто зазначити, що цей термін він уже згадував в 1966 році у своїй статті «Количественные методы исследования процесса развития науки» [3]. Позитивно оцінюючи внесок В.В. Налімова в становлення наукометрії, слід зазначити і негативну роль наведеного визначення цього терміна, оскільки воно зорієнтувало подальші дослідження в цій області на «нумерологічний» шлях розвитку.

Слід підкреслити, що І.В. Маршакова і С.Д. Хайтун вважали визначення наукометрії, дане В.В. Налімовим, «чересчур категоричним» [4]. Прямолінійна орієнтація на «нумерологію» В.В. Налімова призвело до появи методик оцінювання результативності наукової діяльності, які недостатньо враховували змістовні аспекти наукової і дослідницької роботи, будучи комбінацією різного роду формальних показників.

Нині набуває поширення точка зору, що тільки професійна експертиза може дати всебічну об'єктивну оцінку наукових результатів, бібліометричні ж показники слугують інструментом підтримки прийняття рішень експертами [5, 6]. Тому наукометрія, як наукова дисципліна, потребує, перш за все, узгодженої методології оцінювання та прогнозування наукової діяльності, а також інноваційного інструментарію для її практичного застосування.

Сучасні напрацювання у сфері методології оцінювання наукової діяльності викладені в «Лейденському маніфесті для наукометрії» [7]. Його десять принципів не є новиною для фахівців, що займаються наукометриєю, хоча раніше вони не були викладені в систематизованому вигляді.

З урахуванням напрацювань Київської школи наукознавства (фундатор – член-кореспондент НАН України Г. М. Добров) і сучасних напрацювань в області методології оцінювання наукової діяльності наукометриєю будемо вважати галузь наукознавства, що здійснює дослідження структури, динаміки та закономірностей наукової діяльності. Об'єктом наукометрії є наукова сфера суспільства, а предметом – експертне оцінювання та прогнозування дослідницької діяльності на основі моніторингу наукових комунікацій.

Термін «бібліометрія» був введений в 1969 р. англійським вченим Аланом Прічард. Він запропонував замінити ним термін «статистична бібліографія». Авторське тлумачення терміна не передбачає визнання бібліометрія окремою науковою дисципліною. Таким чином, бібліометрія може виступати тільки в якості структурної частини методології всіх наук соціально-інформаційно-комунікаційного циклу [8].

Таким чином, якщо мова йде про кількісний показник: індекс цитування, h-індекс, імпаکت-фактор тощо – це бібліометричний показник. І ні в якому разі не наукометричний. Те саме стосується баз даних, де здійснюються дані обрахунки – вони бібліометричні. Наближаються до наукометричних БД аналітичні надбудови над бібліометричними БД, де вже можна робити прогнози розвитку окремої галузі, відслідковувати проривні напрямки науки тощо. Однак, експертне оцінювання, без якого неможлива наукометрія, може здійснити тільки людина (група експертів), враховуючи принципи Лейденського маніфесту та інші фактори впливу, насамперед: посада вченого, кількість співавторів, сфера діяльності, вік, самоцитування тощо. А, по-друге, ця БД повинна бути повною і коректною (вчені з одним прізвищем, різне написання установи та ін.), що неможливо здійснити без самого вченого.

Список використаних джерел

1. Добров Г. М. Наука о науке. Введение в общее науковедение [монография] / Г. М. Добров. – К. : Наук. думка, 1989. – 301 с
2. Налимов В. В. Наукометрия. Изучение развития науки как информационного процесса [монография] / В. В. Налимов, З. М. Мульченко. – Москва : Наука, 1969. – 192 с.
3. Налимов В.В. Количественные методы исследования процесса развития науки [текст] / В.В. Налимов // Вопросы философии. – 1966. – № 12. – С. 38-47.
4. Грановский Ю. В. Можно ли измерять науку? / Ю. В. Грановский [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.biometrica.tomsk.ru/nalimov/NALIMOV2.htm> (12.08.15). – Загл. с экрана.
5. Про вимірювання наукової ефективності / О. І. Мриглод, Р. Кенна, Ю. В. Головач, Б. Берш // Вісн. НАН України. – 2013. – № 10. – С. 76-85.
6. Управление большими системами / Сб. тр. Спец. вып. 44. – Наукометрия и экспертиза в управлении наукой / [под ред. Д. А. Новикова, А. И. Орлова, П. Ю. Чеботарева]. – М.: ИПУ РАН, 2013. – 568 с.
7. Bibliometrics: The Leiden Manifesto for research metrics / D. Hicks, P. Wouters, L. Waltman, S. de Rijcke, I. Rafols [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.nature.com/news/bibliometrics-the-leiden-manifesto-for-research-metrics-1.17351/> (12.08.15). – Title from the screen.
8. Лазарев В.С. Библиометрия [текст] / В.С. Лазарев // Вопросы библиографоведения и библиотековедения: Межвед. сб. – Минск, 1991. – Вып. 12. – С. 3 – 18.